

*В. У. Мазанік,
загадчык кафедры народна-інструментальнай
творчасці Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта культуры і мастацтваў,
кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт*

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ТЭАТР У РАЗВІЦЦІ АРКЕСТРАВАГА ВЫКАНАЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСІ

Беларускі дзяржаўны тэатр (арганізаваны ў 1920 г., з 1926 г. – БДТ-1) заўсёды надаваў вялікую ролю музычнаму афармленню драматычных спектакляў. У сваім складзе ён меў не толькі драматычных актёраў, але і хор, балетную трупу і даволі вялікі па тым часе сімфанічны аркестр. Трэба ўдакладніць, што яшчэ ў перыяд дзейнасці Беларускага савецкага тэатра (1918–1919) ён быў падзелены на некалькі секцый: драматычную, харавую, музычную і літаратурна-выдавецкую [5]. Музычная секцыя брала ўдзел у музычных спектаклях, рыхтавала пастаноўку оперы «Галька» С.Манюшкі. Акрамя таго, у выкананні аркестра гучалі сімфанічныя творы Э. Грыга, Р. Вагнера, Д. Вердзі, А. Дворжака, Р. Леанкавала, Д. Пучыні, Ф. Шуберта, а таксама С. Рахманінава, П. Чайкоўскага і інш. [6]. Склад аркестра быў невялікі, але па неабходнасці дадаткова запрашаліся музыканты, у асноўным выканаўцы на духавых інструментах [7]. Кіраваў музычнай секцыяй і аркестрам тэатра Франц Тхорж, які скончыў Варшаўскую кансерваторыю па класу віяланчэлі і меў значны выканальніцкі вопыт у якасці артыста аркестра, саліста і дырыжора аркестравых калектываў [8].

Беларускі дзяржаўны тэатр з першых крокаў імкнуўся аб'яднаць розныя жанры мастацтва, таму што, як адзначаў адзін з даследчыкаў тэатральнага мастацтва, «у Беларусі яшчэ не былі створаны тэатры іншых відаў мастацтва, як опера, аперэта, балет» [12, с. 17]. Сінтэз розных відаў мастацтва даваў магчымасць ставіць не толькі спектаклі, што спалучалі вакал, харэаграфію і сімфанічную музыку, а оперы і балеты, такія як «Русалка» А.Даргамыжскага, «Фея лялек» І. Баера, «Зачараваны лес» Р. Дрыга, «Капелія» Л. Дзліба.

У першых пастаноўках тэатра музычныя сцэны спектакляў былі арганічна звязаны са зместам п'ес. Паступова музычныя нумары набывалі рысы самастойнасці і, з цягам часу, вылучаліся ў асобныя канцэртныя нумары сімфанічнай музыкі, оперныя і балетныя

сцэны. Натуральны працэс размежавання тэатральных і музычных пастацовак тлумачыцца патрэбнасцю самавыяўлення музычных сіл, якія былі ў наяўнасці, усведамленнем неабходнасці выканання сімфанічнай музыкі як вышэйшай формы музычнага выканальніцкага мастацтва. Акрамя таго, менавіта ў гэтую пару выпявала думка аб існаванні ў Беларусі опернага тэатра. Так, спроба ажыццяўлення ў 1927 г. пастаноўкі оперы «Русалка» А. Даргамыжскага, як піша тэатразнавец А. Некрашэвіч, «не была асабліва бліскучай і не на якое арыгінальнае рашэнне опернага спектаклю не прэтэндавала. Яна дала толькі магчымасць сабраць і правесці мясцовыя сілы. Гэты вопыт быў станоўчым адказам на магчымасць оперных пастацовак і разам з тым закляў падмурак Беларускай дзяржаўнай оперы» [11, с. 27]. У пастаноўцы адзначаецца і работа дырыжора М.Купера, які забяспечыў якаснае аркестравае выкананне, дзе былі выразныя «нюансы, тэмпы, але самае галоўнае – ніводнага гуку не гублялася ў спевах хору і салістаў» [13]. Выкананне оперы мела гістарычнае значэнне ў працэсе развіцця беларускага музычнага мастацтва – быў зроблены першы крок да стварэння ўласна беларускага опернага тэатра.

Беларускі дзяржаўны тэатр у 20-я гг. мінулага стагоддзя стаў адным з цэнтраў развіцця аркестравага выканальніцтва Беларусі. Зборныя канцэрты праходзілі ў 1924–1925 гг., больш планавы характар яны набылі ў сезоне 1926/1927 г. Сімфанічны аркестр БДТ-1 адзін раз у тыдзень даваў адкрытыя канцэрты сімфанічнай музыкі. Паводле водгукаў, узровень выканання быў не вельмі высокім: «Большасць арганізатараў і ўдзельнікаў канцэртаў таго часу... не мела дастатковай прафесійнай падрыхтоўкі. Таму амаль усе іх выступленні адрозніваліся не столькі майстэрствам, сколькі шчырасцю выканання і энтузіязмам» [14]. Між іншым сімфанічныя канцэрты стваралі тую духоўную атмасферу, якая прыцягвала ўсю мастацкую інтэлігенцыю горада. Паводле архіўных крыніц, паступова сімфанічны аркестр БДТ-1 папаўняўся кваліфікаванымі кадрамі з ліку студэнтаў і выкладчыкаў музычнага тэхнікума. У канцы 1926 г. у склад аркестра ўваходзіла дваццаць тры музыканты: І. Фідлон (канцэртмайстар), С. Жыў (памочнік канцэртмайстра), М. Саламонаў (скрыпка), Л. Маркевіч (скрыпка), З. Гінзбург (другая скрыпка), А. Бародкін (другая скрыпка), М. Гітліц (альт), М. Голанд (альт), С. Фішкоў (віяланчэль), Я. Цымбал (кантрабас), Я. Саламонаў (флейта), Б. Паграбняк (габой), Г. Эльтэрман (кларнет), М. Бусловіч (кларнет), Б. Яўзераў

(фагот), Я. Сцягенны (валторна), А. Буры (валторна), М. Фідлон (труба), Я. Штэйман (трамбон), У. Докун (ударныя), Я. Жыў (фартэпіяна), А. Ягораў (фартэпіяна), Я. Жыдовіч (цымбалы) [15].

Дарэчы, кіраўніцтва тэатра праводзіла бесперапынную работу па павышэнні ўзроўню выканальніцкага майстэрства аркестра, сістэматычна адбывалася рэарганізацыя складу калектыву. Адміністрацыя тэатра прымала па магчымасці меры для фарміравання больш прафесійнага складу сімфанічнага аркестра, што, несумненна, спрыяла паляпшэнню якасці і культуры аркестравага выканальніцтва. Вызначальным момантам у рабоце калектыву з'явілася запрашэнне на пасаду дырыжора вопытнага музыканта М. Купера. Загадам дырэктара тэатра ад 25 верасня 1926 г. «гр-н Купер Макс Альбертавіч прызначаецца на штатную пасаду па БДТ дырыжора і загадчыка музычнай часткі» [20]. Цяжка разважаць аб унёску папярэдніх дырыжораў аркестра тэатра, бо нашы веды пакуль што толькі на ўзроўні факталагічнага матэрыялу, які ўдалося адшукаць у архіўных сховішчах. Аркестр у розныя гады ўзначальвалі В. Хаэнт, А. Ягораў, В. Субашыёў. Вядома, бадай, толькі аб асобе А. Ягорава – харавік, выпускнік Пецярбургскай кансерваторыі, пачынаў музычна-грамадскую дзейнасць у Гомелі (адзін з заснавальнікаў Гомельскай народнай кансерваторыі). У сімфанічным аркестры БДТ-1 іграў на фартэпіяна, у 1924 г. працаваў у якасці дырыжора гэтага ж аркестра [18; 19]. У 1926 г. з ліку выпускнікоў Мінскага музычнага тэхнікума і спевакоў-аматараў пры Інстытуце беларускай культуры арганізаваў хор, які ў 1928 г. быў рэфармаваны ў Дзяржаўную харавую капэлу БССР. Пазней А. Ягораў працаваў хормайстрам у Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР.

Пошукі, рэарганізацыйныя дзеянні службовых асоб тэатра з мэтай павышэння выканальніцкага майстэрства аркестра былі станоўчымі. Менавіта М.Купер здолеў узняць аркестр на больш якасную ступень развіцця. Гэта быў дырыжор з немалым практычным вопытам, здольны ажыццяўляць пастаўленыя перад сабой мэты, патрабавальны да сябе і музыкантаў аркестра. Аб творчым шляху дырыжора ў наяўнасці толькі энцыклапедычныя даныя даведачнага характару. М. Купер (1884–1959) – оперны і харавы дырыжор, брат вядомага рускага дырыжора Эміля Альбертавіча Купера. З 1921 па 1926 г. працаваў дырыжорам у Ленінградскім малым оперным тэатры, з 1934 па 1945 г. з'яўляўся хормайстрам Вялікага тэатра ў Маскве [20]. Справядлівым будзе

дадаць: з 1926 г. М.Купер працаваў у якасці дырыжора сімфанічнага аркестра Першага Беларускага дзяржаўнага тэатра, дзе праявіў сябе і як кампазітар. Так, на балетным вечары ў 1927 г. было паказана аддзяленне, дзе выконваліся эксцэнтрычныя танцы на музыку М.Купера: «La danse gaie» («Вясёлы танец»), «Свавольнае дзіця» і «Promenade».

Творчы партрэт М. Купера беларускага перыяду малююць водгукі, рэцэнзіі, змешчаныя ў тагачасным друку, якія даюць некаторыя ўяўленні аб дырыжорскай дзейнасці, яго ролі ў музычным мастацтве Беларусі. Ужо першы канцэрт сімфанічнага аркестра пад кіраўніцтвам М.Купера, у якім прагучалі Чацвёртая сімфонія, «Serenade melancolique» П.Чайкоўскага, уверцюра з оперы «Руслан і Людміла» М.Глінкі, «Канцэртны вальс» А.Глазунова і «Сасонка» М.Аладава, як пісаў рэцэнзент, «можа стаць гістарычнай з'явай, паворотным пунктам у гісторыі развіцця беларускай музыкі. Мара – аб неабходнасці стварэння сталага сімфанічнага Беларускага дзяржаўнага аркестра. М. Купер паказаў сябе дасведчаным і энергічным дырыжорам, які здолеў у кароткі час падцягнуць, дысцыплінаваць аркестр. Прыемна было слухаць Чайкоўскага» [1].

За сезон 1926/1927 г. адбылося шэсць сімфанічных канцэртаў пад кіраўніцтвам М. Купера. Дырыжор рашуча браўся за складанейшыя партытуры сімфанічнай музыкі – сімфоніі Л. Бетховена, сімфанічныя фантазіі «Бура» і «Італьянскае капрычыя», Чацвёртую, Пятую і Шостую сімфоніі П. Чайкоўскага, Першую сімфонію В. Каліннікава, уверцюры з опер «Рыенцы», «Лятучы галандзец», «Тангейзер» Р. Вагнера, творы М. Глінкі, А. Барадзіна, А. Рубінштэйна і інш. [2]. Асобна вылучаецца канцэрт, прысвечаны стагоддзю з дня смерці Л. Бетховена. Гэта быў «вялікі музычны дзень» у жыцці рэспублікі. У праграме на высокім мастацкім узроўні прагучалі ўверцюра «Леанора № 3», Канцэрт для скрыпкі з аркестрам D-dur (саліст С. Жыў), а галоўным нумарам стала Дзевятая сімфонія. «Пастаноўка ў Мінску Дзевятай сімфоніі, – пісаў рэцэнзент, – ёсць немалая заслуга дырыжора Купера і кіраўніка хору Селяха» [3].

Несумненна, што не заўсёды канцэртныя праграмы былі бездакорнымі і роўнымі, а шмат якія творы толькі набліжаліся да дасканаласці. Канцэрты выявілі тое галоўнае, што з'яўляецца асновай прафесійнага гучання аркестра – неабходнасць балансу аркестравых груп. Паводле водгукаў, у выкананні, напрыклад,

Першай сімфоніі В.Каліннікава перавага надавалася медным інструментам, а струнная група была прадстаўлена недастаткова выразна. Відавочна, што тут прысутнічала нядбайнасць кіраўніка: «Дырыжор, здаецца, мае асаблівы нахіл да медзянае групы, ён не толькі яе не стрымлівае, а наадварот, увесь час заклікае да forte fortissimo» [4]. У Чацвёртай сімфоніі П. Чайкоўскага, на думку рэцэнзента, «той надлом, тая супярэчнасць пачуццяў, якая праходзіла праз усё жыццё кампазітара, адчувалася мала. Нават заклічы лёсу ў фанфарах духавых інструментаў, з якіх пачынаецца сімфонія, гучалі зусім не лёсам» [1]. Бясспрэчна, збалансаваць гучанне аркестравых груп – адна з галоўных задач дырыжора, але вельмі востра на дадзеным этапе стаяла пытанне камплектавання аркестравага складу. Нягледзячы на тое, што ў канцэртах сімфанічнага аркестра БДТ-1 часам бралі ўдзел музыканты Яўрэйскага драматычнага тэатра, групы па колькасці аркестрантаў не адпавядалі той прапарцыянальнасці, што надае выразнасць музычнай фактуры твора. Партытуры ж сімфанічнай музыкі П.Чайкоўскага перш за ўсё патрабуюць поўнага складу аркестра. Выкананне найвышэйшых узораў сусветнай класікі патрабавала ад музыкантаў таксама пэўных навыкаў аркестравага выканальніцтва. Наўрад ці аркестр, у склад якога ўваходзіла значная частка студэнтаў музычнага тэхнікума, змог бы належным чынам правесці складанейшую і ў тэхнічных, і ў мастацкіх адносінах праграму. Тым не менш, узяўшы кірунак на дасягненне творчых вышынь, сімфанічны аркестр БДТ-1 пад кіраўніцтвам М.Купера набываў неабходны выканальніцкі вопыт.

У 1927 г. дырыжорам М.Куперам упершыню быў прапанаваны праект арганізацыі ў Мінску філармоніі. Для вывучэння пытання склалі камісію з пяці чалавек (С. Маркоўскі – старшыня, М. Купер, Марголін, А. Бяссмертны, М. Мацісон) [9], але гэтая задумка па тым часе была невырашальнай. Хутка наспела ідэя стварэння пастаяннага прафесійнага сімфанічнага аркестра, і неўзабаве яна ператварылася ў жыццё. Афіцыйнае зацвярджэнне сімфанічнага аркестра ў Мінску замацавана пастановай прэзідыума цэнтральнага праўлення работнікаў мастацтва Беларусі ад 19 красавіка 1927 г. [10]. Новы калектыў быў сфарміраваны ў колькасці пяцідзесяці чалавек пры беларускім радыёцэнтры з удзельнікаў аркестраў Мінскага музычнага тэхнікума і Першага Беларускага дзяржаўнага тэатра.

Такім чынам, зліццё аркестраў Мінскага музычнага тэхнікума і Першага Беларускага дзяржаўнага тэатра стала выніковым – упершыню ў гісторыі музычнай культуры Беларусі быў створаны Дзяржаўны сімфанічны аркестр.

1. *Дрэйзін, Ю.* Сімфанічны канцэрт / Ю. Дрэйзін // Сав. Беларусія. – 1926. – 15 кастр.
2. *Дрэйзін, Ю.* Сімфанічны сезон 1-га БДТ 1926–1927 г. / Ю. Дрэйзін // Сав. Беларусія. – 1927. – 4 мая.
3. *Дрэйзін, Ю.* Святкаванне стагоддзя смерці Л. В. Бетховена / Ю. Дрэйзін // Сав. Беларусія. – 1927. – 1 крас.
4. *Дрэйзін, Ю.* Трэці сімфанічны канцэрт / Ю. Дрэйзін // Сав. Беларусія. – 1926. – 28 снеж.
5. *НА РБ.* Фонд 4. – Воп. 1. – Спр. 95. – Арк. 238.
6. *НА РБ.* Фонд 4. – Воп. 1. – Спр. 95. – Арк. 240.
7. *НА РБ.* Фонд 4. – Воп. 1. – Спр. 95. – Арк. 243.
8. *НА РБ.* Фонд 4. – Воп. 1. – Спр. 95. – Арк. 248.
9. *НА РБ.* – Фонд 307. – Воп. 1. – Спр. 118. – Арк. 56.
10. *НА РБ.* – Фонд 307. – Воп. 1. – Спр. 118. – Арк. 67, 72.
11. *Некрашэвіч, А.* Беларускі першы дзяржаўны тэатр (1920–1930) / А. Некрашэвіч. – Мінск: Белдзяржвыдавецтва, 1930. – 63 с.
12. *Рамановіч, Е.* Першы тэатр / Е. Рамановіч. – Мінск: Белдзяржвыдавецтва, 1946. – 79 с.
13. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 401. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 59.
14. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 341. – Воп. 1. – Спр. 9. – Арк. 12.
15. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 126. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21.
16. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 126. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 11.
17. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 126. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 14.
18. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 126. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 21.
19. *ЦДАМЛІМ РБ.* – Фонд 126. – Воп. 1. – Спр. 3. – Арк. 20.
20. *Юдин, Г.* Купер Макс Альбертович / Г. Юдин // Музыкальная энциклопедия: в 7 т. / редкол.: Ю. В. Келдыш (гл. ред.) [и др.]. – М.: СЭ, 1976. – Т. 3. – С. 99.